

פתרון הבחינה

היסטוריה א

חורף תשע"ז, 2017, שאלונים: 220, 22115

מוגש ע"י צוות המורים של "יואל גבע"

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

חלק I - לאומיות

פרק ראשון – קטעי מקור

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-2.

שאלה מספר 1- הרצל והתנועה הציונית

סעיף א'

המטרה של הרצל בפעילותו הדיפלומטית היא להשיג צ'רטר להתיישבות יהודית אוטונומית בארץ-ישראל, בהתאם להחלטות תכנית באזל. הרצל פנה אל הסולטן העותמאני, כי האימפריה העות'מנית שלטה באותה תקופה בא"י. בעקבות כישלון המגעים עם גרמניה, מחליט הרצל לפנות ישירות לתורכים ולשכנע אותם לתת את הצ'רטר להתיישבות יהודית בא"י.

האימפריה העותמאנית סבלה מניוון טכנולוגי וכלכלי במאה ה-19. סדרת מרידות של עמים כבושים בשטחה של האימפריה העותמאנית, יחד עם שחיתות השלטונות, רוקנו את קופת האימפריה. הסולטן נזקק לסכומי כסף, על מנת לשמר את האימפריה שלו ולבלום את הדרדרותה. הרצל מבין זאת היטב, ומציג בפני הקיסר את הנימוקים הבאים:

היהודים הם עם המקושר בכל העולם בקשרי סחר וממון. לאור זאת, הם יקדמו את המסחר והכלכלה בא"י ועל ידי כך, יחזקו את האימפריה העות'מנית עצמה.

היהודים יביאו לא"י ולמזרח הנכשל את ערכי התרבות והטכנולוגיה המערבית.

היהודים יגייסו סכום כסף נכבד לכיסוי חובותיה של האימפריה העות'מנית.

סעיף ב'

על פי קטע המקור, ז'בוטינסקי **התנגד בתוקף** לתכנית אוגנדה. **שניים** מהטיעונים של ז'בוטינסקי:

- אין ציונות ללא ציון: א"י היא המולדת ההיסטורית והבלעדית, ורק בה תתכן הגשמת הציונות: "ההיסטוריה של עם ישראל מתחילה ומסתיימת בארץ ישראל" ו- "המסלול שמן הצעד הראשון ועד האחרון בו היה כולו פולחן קודש לארץ ישראל (...). אם נסור ממסלול זה – נרד מפסי ההיסטוריה, נסטה מן הדרך ונתעה ללא שוב". ציטוטים אלה, מדגישים את עמדתו של ז'בוטינסקי, אשר רואה בא"י כעוגן, המאפשר לעם היהודי להמשיך להתקיים בעולם. מן הציטוטים עולה, שז'בוטינסקי רואה את ערש האומה היהודית בא"י ואת סופה של אומה זו אם תניח לא"י.
- בזבוז משאבים כספיים המיועדים לא"י על מקום אחר. ההוצאות הכספיות הכרוכות בהכשרת אוגנדה למקום הראוי למחייה ליהודים, עלול לחסל את כל התקציב של התנועה הציונית, כך שלא ישאר תקציב להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל בעתיד. "ולפתע פתאום, הסולטן היה מסכים (...). מה יהיה אז? הלקבל או לא לקבל? מצד אחד חבל לוותר על ההתחלות שנוצרו באוגנדה: הושקעו כספים ומאמצים, ועתה יהיה כל זה לזרים" – ציטוט זה מדגיש, כי לדעת ז'בוטינסקי ההשקעה באוגנדה עלולה להיות בעתיד לבזבוז גדול. משאבים רבים יושקעו באוגנדה, משאבים שיהיה בהם צורך בעת המעבר לא"י.

שאלה מספר 2 - התפתחות התנועות הלאומיות**סעיף א'**

השינויים שיצרה הלאומיות המודרנית **במפה** המדינית של אירופה הם:

- **אימפריות התפרקו**: במפה המדינית של 1815, קיימות ארבע אימפריות-הקיסרות הרוסית, הקיסרות האוסטרו-הונגרית, האימפריה העות'מאנית וממלכת פרוסיה. במפה המדינית של 1920, אימפריות אלו כבר לא קיימות. הן התפרקו וירדו מכוחן לאור פעילותן של התנועות הלאומיות.
- **הוקמו מדינות חדשות**: מדינות לאום חדשות הוקמו בשטחים שפעם היו בשליטת האימפריות. דוגמא למדינות חדשות שהוקמו במהלך המאה ה-19: איטליה, יוון ופולין (מדינות חדשות שאינן מופיעות במפה של 1815).

השינויים שיצרה הלאומיות המודרנית **בחברה** האירופאית הם: **(על הנבחן להסביר אחד)**:

- **יצירת מוקדי השתייכות וזהות חדשים**: מאז ומתמיד חיו בני אדם במסגרות שאפשרו להם להרגיש שייכות. עד להופעת הלאומיות, מוקדי ההשתייכות היו בעיקר לדת (לכנסייה) ולממלכה. הלאומיות יצרה מוקד הזדהות חדש – הלאום. ללאום ניתן מקום מרכזי בזהותו של אדם, והוא קדם לזהות המעמדית, הדתית או הגיאוגרפית.
- **יצירת מסגרות פוליטיות ומוקדי כוח חדשים**: על חשבון מוקדי הכוח הישנים, שהלכו ונחלשו (המלוכה והכנסייה), קמו תנועות לאומיות, שנאבקו להעביר את הכוח לידי העם במטרה ליצור מדינת לאום ריבונית, המבוססת על ערכי תנועת ההשכלה (שלטון העם, זכויות טבעיות).

התנועות הלאומיות טיפחו את התודעה הלאומית בקרב העם, כאשר אחד הכלים היעילים ביותר עבורם היה מערכת החינוך (דרכה ניתן היה לחזק את הרגש הלאומי בקרב הדור הצעיר).

סעיף ב'

שלושה שינויים שחוללה התנועה הציונית בארץ ישראל, על פי המפה:

- **הקמת יישובים יהודים חדשים בא"י:** על פי המפה ניתן לראות, שיישובי העלייה הראשונה והעלייה השנייה הוקמו בגושים, באיזור מישור החוף, השפלה והגליל התחתון. מדובר באזורים שלא הייתה בהם התיישבות יהודית קודם לכן. על ידי רכישת הקרקעות והקמת יישובים ברחבי הארץ, החלה הציונות בתהליך קביעת הגבולות העתידיים של המדינה.
- **הקמת מסגרות התיישבות חדשות:** העליות יצרו צורות התיישבות חדשות, לדוגמא: המושבה והקבוצה, שהיו יישובים חקלאיים. הקבוצה הייתה מסגרת חקלאית שיתופית, שקמה על קרקע לאומית וחבריה דגלו בעבודה עברית. המושבה היא צורת התיישבות חקלאית שהוקמה על קרקע פרטית. דוגמאות למושבות לפי המפה: פתח תקווה, ראשון לציון, כפר סבא. דוגמאות לקבוצות: דגניה, כנרת, מגדל.
- מסגרת התיישבותית חדשה שקמה בתקופה זו היא העיר תל אביב- עיר עברית ראשונה. ניתן לראות שתל אביב הוקמה ב-1909, בתקופת עלייה שנייה. תל אביב הייתה העיר הראשונה בארץ שקמה על ידי פועלים עבריים וכל תושביה היו יהודים.
- **שינוי נוסף שחוללה התנועה הציונית שאינה על פי המפה:**
ניתן להרחיב על אחד מהשינויים הבאים:
  - כיבוש השמירה: הקמת מסגרות שמירה יהודיות, כמו ארגון "בר-גיורא" וארגון "השומר".
  - כיבוש השפה: החייאת השפה העברית ופועלו של אליעזר בן יהודה, מלחמת השפות.
  - הקמת מפלגות פועלים ואגודות לאיכרים.

פרק שני

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 3-4.

שאלה מספר 3 – צמיחת הלאומיות באירופה והתנועה הציונית

סעיף א'

הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 (על הנבחן להסביר לפחות שלושה):

- **רעיונות תנועת ההשכלה**
במחצית השנייה של המאה ה-18 התפתח במרכז ובמערב אירופה זרם רעיוני שנקרא "תנועת ההשכלה". תנועת ההשכלה העמידה את האדם במרכז. הרעיונות המרכזיים של תנועת ההשכלה היו:
רציונליזם – לפי ריעון זה, העולם מונע ע"י חוקים, שהאדם יכול לחשוף לבדו ולנסח באמצעות התבונה, השכל האנושי. לאדם חירות לחשוב, לשאול ולפקפק בכל דבר.

ליברליזם – לאדם באשר הוא יש זכויות הנובעות מעצם היותו אדם (זכות לחירות, קניין, חיים וביטחון). זכויות אלה, אינן תלויות בצורת השלטון. זכותו של האדם להיות חופשי משלטון עריץ/זר ולבחור את הקבוצה אליה הוא רוצה להשתייך. תפקידה של המדינה הוא לשמור על זכויות האדם ולא להפך.

הפצת רעיונות ההשכלה בקרב ההמונים עודדה את הרצון לחירות ולשוויון. ההשכלה הולידה את הרעיון שאם אדם יכול להיות ריבון על עצמו גם לעם יש יכולת להיות ריבון, מקור סמכות עבור עצמו – דבר שהוביל לשינוי בתפיסת תפקיד השליט. **התנועות הלאומיות הושפעו מהרעיונות הללו והסיטו אותם מהמישור הפרטי ללאומי, כלומר, גם עמים זכאים לחירות ושוויון – לשחרור מעול שלטון זר או ישן ולקביעת השלטון הרצוי בארצם.**

• השפעת תנועת הרומנטיקה

הרומנטיקנים מרדו במחשבה השקולה, המסודרת, המדעית, האובייקטיבית וטענו כי בני האדם מונעים באמצעות הרגש ולא השכל. התנועה הרומנטית העמידה במרכז רעיונות כמו: כמיהה לעבר, הערצת הטבע, חשיבות הרגש ומתן ביטוי לאישי והייחודי. התנועה הרומנטית חיפשה אחר המיוחד והשונה בכל עם. **המיוחד – המשותף לבני אותו עם, השונה – המיוחד** אותם מעמים אחרים (לדוגמה שפה, סמלים, היסטוריה משותפת וכו').

התנועות הלאומיות הושפעו מתנועה זו באופן הבא: הן השתמשו ברעיונות אלה והדגישו את המיוחד בכל אומה. התנועות הלאומיות נעזרו באהבת המולדת וחיזוק הרגש כלפיה כדי ללכד את העם במאבק לעצמאות.

• המהפכה התעשייתית

המהפכה התעשייתית הייתה אירוע מתמשך שהחל במאה ה-18 באנגליה, התפשט באירופה במהלך המאה ה-19 ושינה באופן קיצוני את פני העולם והאנושות. תוך כמה עשרות שנים, העולם, כפי שהכירו אותו בני האדם, השתנה לחלוטין. במהפכה החליפו מכונות והמצאות טכנולוגיות את הידיים העובדות (**תהליך התיעוש**). המוני החקלאים נאלצו לעזוב את הכפר ולחפש פרנסה בעיר הצומחת (**תהליך העיור**). המהפכה התעשייתית הרסה את המסגרות חברתיות, שאפיינו את העולם הישן – משפחה, כפר, כנסייה. המעמדות המסורתיות נעלמו. בני אדם חיו מעתה בעיר הגדולה והמנוכרת.

תהליך המודרניזציה איפשר את היכולת לקבל אינפורמציה, רעיונות ותורות חדשות בזכות המצאות טכנולוגיות כמו: הטלגרף, הדפוס והעיתונות. גם התפתחות התחבורה איפשרה ניידות ואמצעי להעברת מידע ומסרים במהירות ולקהל רחב.

תהליך המודרניזציה שימש כאמצעי להתפשטות הרעיון הלאומי והפצתו לשכבות חברתיות ובאזורים נוספים.

כתוצאה מתהליכים אלו נאלץ האדם לאמץ מוקד חדש להזדהות ולמתן משמעות לחייו. הייתה זו הלאומיות שאיחדה והעניקה משמעות לבני האדם, לחייהם ולמותם.

התנועות הלאומיות נעזרו במודרניזציה, בריכוז ההמונים בעיר המנוכרת ובמשבר הזהות והשייכות שחוו ההמונים, על מנת לשווק את רעיונות הלאומיות – זכות ההמון להיאבק על זכויותיו וליצור לעצמו מדינה ריבונית שתשמור עליו ותשרת את זכויותיו.

• הנבחן יכול לפרט גם את הגורמים הבאים: התפוררות הסדר הישן - ירידת כוחה של המלוכה והכנסייה; השפעות המהפכה האמריקנית והצרפתית.

סעיף ב'

שתי דרכים בהן השפיעו התנועות הלאומיות באירופה על צמיחת הציונות :
 דרך השפעה ראשונה: **דחייה**. רוב היהודים שאפו להשתלב בלאום בקרבו חיו וראו את עצמם חלק ממנו. אבל מאפייני הלאומיות ובעיקר רעיונות הרומנטיקה, הבליטו את התכונות המשותפות לכל לאום ואת המאחד ומייחד אותו מאחרים, דבר זה גרם לדחייה מתוכם של הזרים, ובכללם – היהודים. כך הפכה הלאומיות המקומית לגורם שדחף את היהודים שניסו להשתלב בו ונדחו, לנסות ולגבש לאומיות משלם עצמם – לאומיות יהודית.
 דרך השפעה שנייה: **השראה**. חלק מן היהודים הבינו כי גם עליהם, כמו יתר הלאומים, להיאבק על זכותם להגדרה עצמית ולריבונות מדינית. הם אינם נחותים משאר העמים ואם ברצונם להפסיק להיות נבדלים, עליהם להשיג עצמאות בכוחות עצמם. הוגי דעות יהודיים אשר ביטאו בחיבוריהם את הצורך בהתעוררות הלאומית היהודית – ראו בהצלחת התנועות הלאומיות, השראה חיובית ודוגמה לחיקוי. לדוגמא, משה הס הושפע מהצלחת איחוד איטליה וכתב בשנת 1861 את הספר "רומי וירושלים" בו ביטא את חזון האיחוד הלאומי היהודי, בדומה לאיחוד הלאומי האיטלקי שהתממש. יהודה לייב פינסקר שכתב חיבור בשם "אוטואמנציפציה" – כלומר, האמנציפציה, השחרור והשוויון בו חפצים היהודים – איננו דבר שיש לקבלו מאת עמים אחרים, אלא להשיג באופן עצמאי (אוטו), במקום משלהם. על היהודים להיאבק במאבק לאומי נפרד משלהם.

שאלה מספר 4 – התנועות הלאומיות**סעיף א'**

מטרת המאבק של התנועה הלאומית באיטליה :

- הקמת מדינת לאום בשטח המולדת האיטלקית.
- סילוק השלטונות הזרים מאיטליה ואיחוד שטחיה תחת שלטון עצמאי.
- איחוד העם האיטלקי תחת זהות לאומית אחידה – שפה, סמלים, היסטוריה משותף וכו.
- הפצת ערכי תנועת ההשכלה.

שני גורמים שסייעו להשיג מטרה זו (על הנבחן להרחיב שניים מבין הבאים) :

- (1) מדיניותו הדיפלומטית הזהירה והנבונה של כאבור, ראש ממשלת פיימונט, שהוביל את המאבק הדיפלומטי לאיחוד ונחשב ל"אדריכל" האיחוד האיטלקי.
- (2) פעילותו של מאציני, הליברל והמהפכן – שהחל באגודת "הקרבוני" (שורפי הפחמים) והקים ב-1831 את תנועת "איטליה הצעירה" שהפכה לתנועה הלאומית.
- (3) מנהיגותו העממית של גאריבלדי – איש הצבא הכריזמטי שהוביל את המאבק הצבאי בדרום ומחל על כבודו במטרה למנוע מלחמת אחים.
- (4) העזרה הצרפתית של נפוליאון השלישי לממלכת פיימונט במאבקה נגד אוסטריה.
- (5) מנהיגותו של המלך ויטוריו עמנואלה השני, מלך פיימונט-סרדיניה, אשר תמך בתנועה הלאומית וברעיון איחוד איטליה תחת שלטון הכתר שלו (בשונה ממלכים אחרים שראו בתנועה הלאומית כאויבת המשטר המלוכני שלהם).

סעיף ב'

גורמים שעיקבו את המאבק של התנועה הלאומית האיטלקית: (על הנבחן לציין שלושה מתוך הגורמים הבאים)

- (1) **חילוקי דעות פנימיים** בין מאציני שרצה באיחוד איטליה כרפובליקה לבין ויטוריו עמנואלה השני מלך פיימונט-סרדיניה וכאבור ראש ממשלתו, ששאפו לאחד את איטליה כמונרכיה (מלוכה).
- (2) **התנגדות האפיפיור**: האפיפיור זכה לגיבוי בארצות הקתוליות מחוץ לאיטליה וחשש שהאיחוד יערער את מעמדו ויחליש את השפעתו הדתית, ולכן התנגד לו. כמו כן, האפיפיור ומוסד הכנסייה, התנגדו לרעיונות החילוניים של התנועות הלאומיות ומנהיגיהן.
- (3) **אוסטריה**: הקיסרות האוסטרית שלטה על שטחים נרחבים בצפון איטליה ונלחמה בתהליך האיחוד שדרש בחזרה את שטחי שליטתה.
- (4) **הפיצול החברתי-תרבותי-מדיני**: איטליה הייתה מפוצלת מאות שנים בין נסיכויות וממלכות שונות. היה זה גם פיצול תרבותי בין דרום עני וצפון מפותח כלכלית, וגם פיצול לשוני שהיה צורך לגשר גם עליו.

תוצאות המאבק הלאומי באיטליה:

איטליה אוחדה ב-1861 ללא ונציה ורומא. הפרלמנט האיטלקי הכריז על ויטוריו עמנואלה ה-2 כמלך איטליה. הממשל נועד להיות מלוכה חוקתית.

רומא הצטרפה לאיחוד ב-1870 ונעשתה בירת איטליה וכך הושלם איחודה של איטליה. אולם גם לאחר האיחוד, רוב תושבי איטליה לא חשו עצמם איטלקים, מאחר והזהויות המקומיות השונות גברו על הזהות הלאומית: הבדלי תרבויות בין האזורים (הצפון המתועש לעומת הדרום העני והחקלאי באופיו), יצרו פערים כלכליים וחברתיים ואלה עיכבו את בנייתה של אומה איטלקית אחת. אחת הדרכים ליצור אחדות בקרב האומה האיטלקית הייתה באמצעות **חינוך**: בבתי ספר טיפחו את תחושת הפטריוטיות, אהבת המולדת ובניית המיתוסים הלאומיים.

חלק II

פרק שלישי - ממדינת מקדש לעם הספר

הנבחנים נדרשו לענות על שתיים מהשאלות 5-7.

שאלה מספר 5 - הצהרת כורש

סעיף א'

עקרי התוכן של הצהרת כורש הם:

- (1) החלק הראשון הוא הצגת תפיסת אלוהות אוניברסלית מול לוקאלית (תפיסה אלילית): כורש מתאר בתחילת ההצהרה את אלוהי ישראל כאל אוניברסלי המתקיים בכל מקום (בפרס כבארץ ישראל) והשפעתו רבה – " כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים" בהמשך ההצהרה אלוהי ישראל מזוהה כאל המזוהה עם ארץ ישראל וירושלים – "ה' אלהי ישראל הוא האלהים אשר בירושלם".

(2) בחלק השני נותן כורש אישור לבניית בית המקדש בירושלים:
 כורש מותיר ליהודים לבנות את בית המקדש בירושלים ואף להחזיר את הזהב והכסף שנלקחו לבלב, עבור בניית בית המקדש. כורש אומנם ממשיך להיות שליט על ירושלים, אך הוא מותיר ליהודים אפשרות פולחן הדת. חשוב לשים לב כי כורש מאשר ליהודים לחזור לארץ, אך לא מכריח אותם.

שתי סיבות למתן ההצהרה הן (הנבחן יבחר בשתיים מהסיבות הבאות):
 (1) סיבה פוליטית: כורש שולט בממלכה עצומה בגודלה, בה מספר רב של קבוצות אתניות. הבלים ששלטו באימפריה דומה בגודלה, פעלו בדרך של הגליה והפרדת העמים הכבושים מאדמתם ובתיהם. כורש פועל בדרך שהוכיחה עצמה כחכמה הרבה יותר. הוא מאפשר לעמים הכבושים לשוב לארצם, לבנות מחדש את המקדשים שלהם, ובכך **מבטיח את נאמנותם אליו**. הם יודעים כי המלך הגדול הוא שאיפשר להם לשוב וכך הם נשארים נאמנים לו.

(2) סיבה דתית: הדת הפרסית מכירה באפשרות האמונה במספר אלים בו זמנית **מה שמכונה פוליתאיזם**. הפרסים כיבדו את האלים המקומיים במקומות שכבשו וגילו סובלנות כלפי הפולחנים המקומיים. לדוגמא: כורש רואה עצמו מבורך על ידי האליל העיקרי של בבל, מרדוך, במקביל לאמונתו באלים שלו. וכמובן שהוא יכול להאמין גם בשליטתו של ה', אלוהי היהודים, על ארץ ישראל. בהתייחסו בצורה טובה לה' הוא מבטיח לעצמו גם את תמיכת מאמיניו.

(3) סיבה גיאוגרפית-פוליטית: כורש שאף לכבוש את מצרים. בכך שהחזיר את היהודים לארץ ישראל הבטיח לעצמו מאחז נאמן בדרך למצרים. הבטיח רצף טריטוריאלי של נתינים נאמנים לממלכת פרס והקל על עצמו את תהליך הכיבוש המתוכנן.

סעיף ב'

גורם אחד שסייע למימוש הצהרת כורש הוא: עליית יהודי בבל ליהודה (שיבת ציון). העולים הביאו איתם את כלי המקדש שנלקחו כאשר חרב בית המקדש הראשון.

- הנבחן יכול להביא כגורם מסייע גם את התרומות ששלחו כל היהודים שנשארו בבל. גורם אחד שעיכב את מימוש הצהרת כורש הוא:

בעיה כלכלית - הבעיות הכלכליות נוצרו בשל מספר סיבות:

- קושי במציאת מימון לבניית בית המקדש: המצב הכלכלי ביהודה טרם בואם של שבי ציון, היה קשה ביותר. אפילו המערכת הבירוקרטית הפרסית ביהודה הייתה בשלבי אירגון בלבד. שבי ציון הגיעו עם משאבים כספיים לבניית בית המקדש, אך הם הידלדלו ככל שהתארכה מלאכת הבנייה. המצב הכלכלי ביהודה הקשה על גיוס כספים באיזור. כך נוצר מצב של עיכוב בנייה בשל בעיות כלכליות. הסיוע שהובטח על ידי כורש לבניית המקדש לא הגיע באופן מספק ולכן התקשו העבודות להתקדם. גם בצורת ותנאים קשים ביהודה החרבה והעיסוק של כל אדם בהישרדות בארץ החדשה עיכבו את הקמת המקדש.
- שאיפת האימפריה הפרסית לכבוש את מצרים: השאיפה של פרס לכבוש את מצרים הובילה לסדרת מלחמות מולה. הממלכה הפרסית הטילה מיסים על תושבי יהודה, למען מימון המלחמות ובכך הקשתה על תושבי יהודה לתרום מכספם לבניית בית המקדש. מעבר לכך, היה

קושי למצוא חומרי גלם לבניית בית המקדש, כיוון שחומרי הגלם (לדוגמה ארזי לבנון) נלקחו לשימוש במלחמה הפרסית מול מצריים.

- הנבחר יכול להביא כגורם גם את צרי יהודה וגם את המתח בין המנהיגים היהודיים.

שאלה מספר 6 – עזרא ונחמיה

סעיף א'

הגישה של עזרא ונחמיה בוויכוח על עיצוב הזהות היהודית היא הגישה הבדלנית: **הגישה הבדלנית** שאפה לשמור על הטוהר של העם היהודי ואסרה על נישואין של יהודים לזרים, בכל מצב, משום שהיהודים הם "זרע הקודש" או "עם סגולה" ואילו העמים האחרים טמאים. הנישואין עם הזרים נתפסים אצל הבדלנים כחטא שעלול להביא לחורבן נוסף ולגלות נוספת וכך גם הקשרים החברתיים וההשפעה התרבותית של העמים השכנים. הבסיס לגישה זו נמצא בהוראות שנמצאות בתורה המורות ליהודים להיבדל מהעמים שהיו בארץ ישראל לאחר יציאת מצרים. גם דחיית השומרונים היא ביטוי לגישה הבדלנית. גישה זו הפכה למובילה בימי שיבת ציון לאור עמדתם הנחרצת של שני המנהיגים המובילים בתקופה זו - עזרא ונחמיה.

המתנגדים לגישה זו הם תומכי הגישה האוניברסלית: **הגישה האוניברסלית** תומכת בקשרים חברתיים ותרבותיים עם העמים השכנים, תומכת בצירוף של עמים זרים לעם היהודי בדרך של גיור וקרבה, כולל בדרך של נישואי תערובת ואימוץ מנהגים זרים. הדוגלים בגישה זו טענו שהעמים אשר עימם התורה אוסרת נישואי תערובת, הם לא אותם עמים שיושבים בארץ כעת.

סעיף ב'

האמנה היא גולת הכותרת של פעולות נחמיה ביהודה. האמנה היא חידוש של הברית בין אלוהים לעם היהודי.

עיקרי האמנה שחתם נחמיה עם העם:

- **לא להתחתן עם נשים נכריות:** נחמיה ממשיך את המהלך שעזרא החל בו במטרה לשמור על הגישה הבדלנית ("זרע הקודש").
- **לא לעסוק במסחר בשבת:** נחמיה רוצה לעגן את חוקי התורה כחלק מאורח החיים של העם היהודי. גם במהלך זה הוא מבקש להפריד בין האוכלוסייה היהודית לאוכלוסייה הלא יהודית בארץ.
- **לקיים מצוות שמיטה:** נחמיה פועל על מנת לצמצם את הפערים החברתיים והכלכליים בעם. לשם כך הוא מוודא שלא ייוצר מצב שעשירים יגדילו את הונם על חשבון עניים וכן שאף משפחה לא תאבד את האדמה שלה או את החירות שלה לתמיד. לשם כך הוא מחייב את העם במצוות שמיטה בכל שנה שביעית.
- **להביא לכוהנים ביכורים ותרומות:** על מנת שהמשרתים בקודש יוכלו לקיים את עבודתם באין מפריע, על העם לדאוג למלא את צרכיהם. פעולה זו נועדה לחזק את מרכזיותו של בית המקדש בחיי העם.

שאלה מספר 7 – "המרד הגדול"

סעיף א'

הסיבות למרד הגדול ברומאים :

1. פגיעה בחיי הדת וברגשות הדתיים :

נציבים רומים רבים הפגינו שנאה כלפי היהודים, וזלזלו במסורת היהודית ובחגי ישראל. המתניות הדתיות, גרמה לרבים בקרב העם היהודי לרצות למרוד בשלטון רומא שפוגע באורח החיים היהודי שלהם. לדוגמא :

- **המדיניות של פונטיוס פילאטוס :** לקח כספים מבית המקדש כדי לממן אמת מים לירושלים והכניס את דגלי הצבא שכללו תמונות וסמלים מיוחדים שחיללו את קדושת העיר.
- **הנציבים הרומים מינו את הכוהנים** ששיתפו איתם פעולה. חלק מהכוהנים קנו את הכהונה מכספי בית המקדש.
- **המפקד (הקנוזוס) שערכו הרומאים,** עורר התנגדות בקרב היהודים שראו בו סימן לאובדן החירות שלהם ואת שעבודם לרומא.

2. **החרפת המתח ביחסים בין יהודים לנוכרים :**

בתקופת השלטון הרומי, מעמד הנוכרים ביהודה התחזק. הנציבים הרומאים גילו כלפיהם אהדה והעדיפו אותם על פני היהודים. הנציבים ראו באוכלוסייה הנוכרית יסוד נאמן לשלטון לעומת היהודים. הם הוציאו מתחום השליטה היהודית אזורים שהיו בהם נוכרים רבים וגם שיקמו מחדש ערים הלניסטיות. על רקע זה נוצרו חיכוכים בלתי פוסקים בין יהודים לנוכרים ואף התרחשו התנגשויות אלימות בערים המעורבות. הנציבים הרומיים העדיפו בדר"כ את טובת האוכלוסייה הנוכרית בארץ, ונטו להכריע לטובתם בסכסוכים עם היהודים. בנוסף, החיילים הרומים, ניצלו את מעמדם והציקו ליהודים (יש להביא כדוגמא את "סכסוך קיסריה").

3. **הקיטוב הכלכלי חברתי בחברה היהודית:**

השלטון הרומי הטיל מיסים כבדים על תושבי הארץ. הטלת המיסים עוררה התנגדות בקרב היהודים כי היא סמלה את השעבוד שלהם לרומא. למיסים נוספו מעשה עושק ושחיתות של הנציבים שניצלו את שלטונם כדי להתעשר.

הרחבת הערים ההלניסטיות, צמצמה את השטחים החקלאיים שעמדו לרשות היהודים מה שהיקשה על פרנסת האיכרים. **כל אלה הובילו להתרוששות המעמדות הנמוכים.** חלקם איבדו את אדמותיהם או שהפכו לפועלים שכירים על אדמתם. גם הסוחרים סבלו מקשיים רבים : רבים מתושבי הארץ הנוכרים עסקו במסחר והתחרות הגדולה והמיסוי הרב הכביד עליהם. לעומתם, היהודים העשירים המשיכו את עסקיהם כרגיל תודות לקשרים הטובים שלהם עם הרומים. **מציאות זו הובילה להגדלת הקיטוב החברתי: מעטים שיש להם מול המונים שאין להם.** כל אלה הובילו להתחזקות האידיאולוגיה הקנאית, שקראה לבני המעמד הנמוך למרוד ברומים ולתמוך בקבוצות הקנאיות והמשיחיות.

- הנבחן יכול להציג גורמים נוספים כגון : התגברות הקנאות בקרב היהודים, משברים פנימיים וחיצוניים באימפריה הרומית.

סעיף ב'

- נימוקי המתנגדים למרד הגדול (יש להרחיב על שניים מבין הבאים) :
1. אין ליהודים מספיק כסף, נשק וחייילים כדי להביס את הרומאים. צבא המתנגדים חלש בהרבה מצבא רומא.
  2. מרד יוביל לחורבן: המלחמה תסתיים בטבח היהודים. הנשים והילדים יילקחו לעבדות, ובית המקדש ייהרס.
  3. בזמן המלחמה לא ניתן לקיים המצוות, לכן ה' לא יעמוד לרשותם.
  4. אין טעם לצאת למרד רק בגלל נציב אחד שנוא. הנציבים מתחלפים כל הזמן ולא כולם פוגעים בדת היהודית.

שאלות 14-18 מיועדות אך ורק לתלמידים שאושר להם מבחן מותאם

הנבחנים נדרשו לענות על שלוש מהשאלות 14-18

שאלה 14

שני שלבים בהתפתחות של הפעילות הלאומית באירופה במאה ה-19: שלב ההיערכות: בשלב זה פעלה קבוצת אנשים קטנה, בדרך כלל מאות בודדות. מדובר באנשים משכילים מהמעמד הבינוני שמתחילים לגבש את הרעיון הלאומי ואת המסגרת שבתוכה ניתן יהיה לקדם אותו. אותם אישים עסקו בגיבוש הזהות הלאומית: אספו וריכזו את הפולקלור והמיתוסים של העם, חקרו את של העבר והמורשת המשותפים ללאום, ופעלו בצורה חשאית באמצעות מחתרתיים.

שלב ההרחבה: הלאומיות עוברת מרעיון של מעטים לרעיון של רבים. בשלב זה מתרחב מעגל השותפים של התנועה הלאומית: מוקמות אגודות לאומיות המגייסות כספים למען התנועה הלאומית, מוקמים בתי-ספר לאומיים, נערכים טקסים ויוצאים לאור עיתונים לאומיים. בשלב זה גם מתחילה הפעילות הפוליטית להשגת הזכויות הלאומיות ומתקיים ויכוח בין זרמים שונים לגבי אופי מדינת הלאום שתקום.

- הנבחן יכול להרחיב גם על שלב המאבק או שלב הקמת המדינה.

שאלה 15

המאפיינים הקושרים את בני הלאום אלה לאלה ומלכדים אותם הם:

1. עבר ומוצא משותף (היסטוריה): לכל עם יש "סיפור" היסטורי משותף, גיבורים היסטוריים ועבר מפואר אותו הלאום מבקש להשיב. האופן בו כל פרט בלאום רואה את הסיפור ההיסטורי של העם שלו, כסיפור ההיסטורי האישי שלו, נקרא "זיכרון קולקטיבי". בנוסף, לבני הלאום ישנה אמונה כי הם חולקים מוצא משפחתי משותף וקשר גנטי (קשר דם).

2. **סמלים:** לכל לאום יש סמלים לאומיים רבים כמו הדגל, סמל המדינה, ההמנון והמטבע. גם ימי חג לאומיים ושמות של אישים המונצחים ברחובות הופכים למעין סמלים לאומיים. סמלים מהווים מוקד להזדהות, תחושת שייכות וכבוד, וגורם מאחד של בני הלאום (המדינה). סמלים מייחדים את בני הלאום, מעניקים להם זהות משל עצמם ומגדירים אותם לעומת לאומים אחרים.
3. **זיקה למולדת:** המולדת היא השטח בו נולד וצמח הלאום. זו פיסת אדמה המעוררת רגשות של אהבה, געגוע, גאווה ואחדות. זהו שטח לו מיוחסת ההיסטוריה של העם והוא נחשב ל"רכוש" של כל בני הלאום כקבוצה, ולא כאנשים פרטיים.
- הנבחן יכול להציג מאפיינים נוספים כמו: שפה, מנהגים ומסורות ושאיפה לעצמאות.

שאלה 16

הסיבות לעליית יהודים לארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה הן:

1. **אנטישמיות ופרעות ברוסיה:** "סופות בנגב" (1881-1882) ו"פרעות קייסיניב" (1903), הם ביטוי אכזרי לאנטישמיות המאורגנת ע"י השלטון הצארי ברוסיה. בעידוד השלטון, השתתפו בפרעות המוני העם, אשר גרמו לפגיעות קשות ביהודים הן מבחינה כלכלית והן מבחינה פיזית. הפרעות הבהירו ליהודים רבים כי את ביטחונם הפיזי תוכל להבטיח רק מדינת לאום בארץ משלהם. **האנטישמיות חידדה אצל חלק מהיהודים את ההבנה כי הם נמצאים בסכנת חיים ולכן עליהם לעזוב את רוסיה ולעלות לא"י.**
  2. **תום פרשת אוגנדה:** התכנית שהציג הרצל בפני הקונגרס השישי, איימה לפגוע את התנועה הציונית. חובבי ציון התנגדו להצעה בתוקף. הם דבקו בהגשמת הרעיון הציוני ע"י קביעת עובדות בשטח ועלייה לארץ ישראל. **העלייה לארץ ישראל בתקופה זו נתפסה כפעולת מחאה נגד הצעת אוגנדה.**
  3. **מותו של הרצל 1904:** עם מותו של הרצל, רבים שחששו שכעת תמות גם התנועה הציונית, והישגיה ייעלמו. הרצל הותיר אחריו חלל גדול. רבים האמינו כי **כעת הזמן לעלות במהרה וליישם את מטרות התנועה הציונית בשטח.**
- הנבחן יכול להציג סיבות נוספות כגון: רעיון "האוטואמנסיפציה" של פינסקר והשאיפה להקים חברה סוציאליסטית בא"י.

שאלה 17

- אחת מן המסגרות האירגוניות שהקימה ההסתדרות הציונית בעקבות הקונגרס הציוני הראשון היא "המשרד הארצישראלי".
- המשרד הארץ ישראלי אשר העומד בראשו היה ארתור רופין, היה מרכז מדיני-כלכלי-התישבות בא"י. משרד זה הוקם בא"י ישראל ושימש כעין גוף פועל של ההסתדרות הציונית, אשר עיקר תפקידו לסייע בהתיישבות מאורגנת בא"י. הוא שימש כנציגות רשמית מול הערבים והתורכים בא"י. סייע בפיתוח תעשייה, מסחר ותרבות. סייע ברכישת קרקעות ובעלייה. בין פעולותיו:
- סייע בהעלאת יהודי תימן;

- יזם רכישת קרקעות בעמק יזרעאל (מטעם "הכשרת היישוב", חברה שהקים ב-1908 ותפקידה היה לרכוש אדמות עבור היישוב), באחוזת בית (ת"א), בחיפה ובירושלים.
- תרם רבות לתחומים אחרים בחיי היישוב ההולך ומתפתח - תעשייה, בנקאות ותרבות.
- המשד הארצישראלי שבראשו עמד רופין נעשה למרכז מדיני-כלכלי-התיישבותי ושימש נציגות רשמית מול הערבים והטורקים בא"י.
- הנבחן יכול להציג את המסגרות הבאות – הקונגרס הציוני, הועד הפועל, אוצר התיישבות היהודים, קק"ל, הכשרת היישוב.

שאלה 18

משמעות הצהרת בלפור עבור הציונים :

- ניצחון ראשון לציונות המדינית של הרצל. הציונות קיבלה הכרה של אומות העולם.
- ההצהרה ליכדה את העולם היהודי-ציוני ושימשה זרז לעלייה השלישית.
- מכאן ואילך הצהרת בלפור תשמש קלף מדיני בידי ההסתדרות הציונית במאבקה בממשלת בריטניה למילוי התחייבויותיה. ההצהרה הפכה לאבן פינה של הציונות המדינית, לא בגלל מה שיש בה אלא בגלל המשמעות שייחסו לה התנועה הציונית מצד אחד והעולם הערבי מצד שני.

התגובות להצהרה :

1. **הערבים** : פתחו במאבק לאומי נגד הציונות. האוכלוסייה הערבית בא"י התנגדה מאוד למתן ההצהרה. מבחינתם הבריטים העניקו לציונים דבר אשר לא שייך להם. יום ההצהרה הפך ל"יום שחור", כלומר יום אבל.
2. **היהודים המשתלבים** (יהודי האמנסיפציה באירופה) : חששו מפגיעה במעמדם. היהודים ההמשתלבים חשו חרדה רבה לאור מתן ההצהרה. חששם היה כי כעת יגורשו מארצותיהם (בעיקר מבריטניה), ויאבדו את הזכויות והמעמד שפעלו כה קשה להשיג.